

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ЗУНР: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ (до 95-річчя ЗУНР)

У статті робиться спроба аналізу й оцінки сучасною українською історіографією напрацьовань у вивченні історії Західно-Української Народної Республіки (кінець 80-х років ХХ ст. – середина другого десятиліття ХХІ ст.). Прослідковано видозміну в підходах, методології, парадигмах при висвітленні різноманітних процесів, що мали місце як у ЗУНР, так і в Україні під час Революції 1917–1921 рр. Виокремлено здобутки національної історіографії, окреслено можливі шляхи розвитку вітчизняного історіописання з означеної проблеми.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, історіографія, історіографічні парадигми, методологія, історична школа, історіографічний напрям.

За 95 років від часу виникнення Західно-Української Народної Республіки вивченням історії діяльності, ролі й місця в українському національно-визвольному та державотворчому рухах, в європейському революційному процесі перших двох десятиріч ХХ століття присвячено чимало різноманітної за жанрами, типами й видами наукової літератури. Чільне місце в ній займає українська історіографія, яка сама по собі не є однотипною, характеризується відмінностями, інколи полярно протилежними, у методологічних й ідеологічних принципах і підходах, вирізняється глибиною джерельної бази дослідження й рівнями його синтетично-аналітичних висновків тощо. Це й не дивно, адже тема ЗУНР є важливою, насамперед, для української нації, вислідом діяльності якої на початку ХХ століття вона і є.

За роки незалежності тема Західно-Української Народної Республіки залишалася актуальною й затребуваною. Важливо акцентувати, що її дослідження відбувалося й продовжує здійснюватися на плюралістичних науково-методологічних засадах, з постійним розширенням спектра предметів і наукових дисциплін, представники яких долучаються до дослідницького процесу.

Найвні сьогодні тенденції в розвитку сучасної української історіографії ЗУНР закладалися ще в надрах радянської історичної науки. Процеси горбачовської “перебудови” і “гласності” викликали якісно нову ситуацію в історичній науці України. Своєрідним перехідним етапом від зламу старих стереотипів до формування осучасненого образу минулого в пострадянській історіографії став кінець 1980-х – початок 1990-х рр. Його зміст і тенденції розвитку вже досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені (С.Величенко, С.Кульчицький, І.Орлова, В.Тарасова)¹, що дозволяє зосередитися на з’ясуванні того, як поліваріантність інтерпретацій історичного процесу, переоцінки традиційних підходів та чергової концептуалізації української історії позначилася на вивченні проблем ЗУНР. Динаміку цього процесу відображають деякі періодизації трансформаційних процесів радянської “перебудовчої” історіографії, згідно з якими в 1987–1989 рр. розпочалося відкриття та формулювання проблематики, пов’язаної з “білими плямами” історії; упродовж осені 1989 – літа 1990 рр. наростала критика найодіозніших постулатів радянської історіографії, а на літо–осінь 1991 р. припав завершальний етап концептуалізації нової версії історії України (В.Тарасов)².

Основним джерелом цього унікального історіографічного етапу стала публіцистична література, що, головним чином, забезпечувала постановку та розкриття “білих” і “чорних плям” історії. Про розмаїття її тематичного спектра дають уявлення окремі показники³. Аналіз цих матеріалів спонукає до таких висновків. У центрі переосмислення суспільно-політичної історії Галичини 1918–1923 рр. постали проблеми, пов’язані з Листопадовою національно-демократичною революцією на західноукраїнських землях, їхнім возз’єднанням із Наддніпрянщиною в 1919 р., боротьбою за становлення самої держави, українсько-польська війна 1918–1920 рр., боротьба за міжнародне визнання західноукраїнської держави до 1923 р., возз’єднання ЗУНР та УНР, як і процес соборності українських земель загалом.

Швидка руйнація старих стереотипів і втрата усталених методологічних канонів й орієнтирів зумовили “раптове загострення” кризових явищ в українській історіографії, що, у свою чергу, ускладнило проведення наукових досліджень. Згодом цю ситуацію визначатимуть і як початок “ренесансу” історичної науки в Україні, коли на тлі критики радянської історіографії розгорталася нагромадження “нових” фактів, реабілітація “незаслужено забутих” імен, переосмислення знакових і актуальних проблем історичного минулого. Важливу роль у заповненні такого “історіографічного вакууму” відіграла різножанрова діаспорна література, яка бурхливим потоком полинула в Україну, стаючи чи не головним “першоджерелом” продукування компілятивних праць. Поряд з цим розпочалося як перевидання класичних робіт з української історії, так і публікація різного роду маловартісних текстів. Усе це дало потужний, але неоднозначний імпульс розвитку історіографічного процесу в першій половині 1990-х рр., і вповні проявилось у вивченні проблем, пов’язаних із зазначеною темою. Такі суперечливі процеси переосмислення породжували нові стереотипи та національно-патріотичний пафос, що не завжди наближало до відновлення історизму й об’єктивності наукових оцінок.

Науковці України з рідкісною однаковістю сприймають той факт, що проголошення 1991 р. державної незалежності “автоматично” відкрило новий етап розвитку вітчизняної історіографії. Однак цей політичний акт, вважаємо, став лише символічною датою подальшого поглиблення її трансформації.

Стан і перспективи розвитку організаційно-інституціонального ландшафту української історіографії, що, передусім, визначається кадровими ресурсами та специфікою й результативністю функціонування наукових установ, предметно аналізувалися авторитетними вченими⁴. Зміни в цій царині неоднозначно, але загалом позитивно позначилися на вивченні історії Галичини воєнно-революційної доби, у тому числі й часів ЗУНР. Збереглася ситуація попередніх десятиріч, коли науковці провідних академічних установ Києва й Східної України майже не проводили спеціальних досліджень з означеної проблеми, що якоюсь мірою компенсували синтези, які пропонували концептуальне осмислення й визначення її ролі та місця в українській історії ХХ ст.

Напрацювання Інституту історії України НАНУ (директор – академік НАН України В.Смолій) – головного центру й координатора історичної науки – великою мірою визначає стратегічний поступ і перспективи розвитку вітчизняної історіографії. Про це свідчать бібліографічні видання та аналітичні публікації⁵, зокрема, і в “Українському історичному журналі” – центральному фаховому науковому часописі України. Фундаментальні розробки співробітників Інституту, відомих учених С.Білоконя, В.Верстюка, С.Віднянського, Г.Касьянова, С.Кульчицького, О.Лисенка, О.Реєнта, О.Рубльова, Ю.Пінчука, В.Смоля, Р.Пирога, О.Удода та інших з новітньої й регіональної історії України, історіографії, спеціальних історичних дисциплін, історичного краєзнавства визначають систему координат вивчення Першої світової війни та наступних революційних подій в Україні, зокрема й у Галичині. Про це, наприклад, яскраво свідчать такі знакові видання, як “Історія України: нове бачення”⁶ “Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.”⁷, що вийшли окремим томом у серії “Україна крізь віки”, відзначеній Державною премією України в галузі науки і техніки, і багато інших, які аналізуватимуться нижче.

Сучасний стан дослідження історії Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. важко уявити без потужного здобутку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України імені І.Ф.Кураса. Ідеться про праці теоретико-методологічного характеру з історії українських партій і суспільно-політичної думки (Ю.Левенець, І.Курас, В.Котигоренко, В.Перевезій, Ю.Шаповал, Л.Шкляр), напрацювання в галузі етнополітичних й етнонаціональних відносин (Л.Нагорна, М.Панчук, І.Погребинська, О.Рафальський та ін.), розробки з проблем Першої світової війни, Української революції, соборності, історіографії, історичної регіоналістики (Т.Бевз, І.Гошуляк, О.Красівський, В.Кривошея, В.Солдатенко, В.Яремчук та ін.) тощо. Поряд із великою кількістю різновидових одноосібних і колективних праць з означеного кола проблем⁸ співробітники Інституту проводять цілеспрямовану координаційну роботу з консолідації наукового потенціалу України. Цьому слугують також періодичні видання, зокрема, і “Наукові записки”.

Попри незаперечний вплив інтелектуального середовища столиці, зважаючи на об'єктивні суспільні й наукові чинники, визначальний внесок у дослідження історії ЗУНР все-таки зробили наукові осередки західного регіону України. З-поміж них безумовна першість належить львівським історикам, які успадкували високий дух науки від шкіл М.Грушевського й І.Крип'якевича. Чимало з них є співробітниками Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, становлення і розвиток якого пов'язані з іменами І.Крип'якевича, М.Возняка, Я.Дашкевича, О.Карпенка, М.Кравця, М.Герасименка, Г.Ковальчака, Я.Ісаєвича, Ю.Сливки, І.Патера, М.Литвина, К.Науменка, Б.Якимовича та інших знаних учених, котрі досліджували історію Галичини першої третини ХХ ст. Як за радянського періоду, так і в роки незалежності одним з пріоритетних напрямів наукових досліджень інституту є вивчення суспільно-політичних і національно-визвольних рухів на західноукраїнських землях у контексті загальноукраїнських та європейських політичних, соціально-економічних, культурних, етноконфесійних процесів. Їхні результати відображаються у відомому серійному виданні – друкованому органі “Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” і масиві публікацій різних періодів⁹.

Окремо слід відзначити наукові напрацювання вчених факультетів й інститутів історичного профілю, дослідницьких підрозділів вищих навчальних закладів. Кризь призму нашої наукової проблематики надбання вчених Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка викликає зацікавлення передусім у галузі історіографії (Я.Калакура, В.Капелюшний та ін.). Історикам Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича належить пріоритет у буковинознавстві; вони істотно просунулися в дослідженні політичної історії доби Першої світової війни (В.Ботушанський, В.Добржанський, Л.Карпо, Ю.Макар, С.Попик, В.Фісанов та ін.). У Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В.Гнатюка під проводом М.Алексієвця формується школа української історичної біографістики, з її кола вийшла низка ґрунтовних праць про визначних учених і громадсько-політичних діячів, чия наукова чи суспільна діяльність пов'язана з історією Галичини першої третини ХХ ст. Національно-визвольний рух краю зазначеного періоду активно вивчають дрогобицькі історики І.Думинець, М.Сеньків та ін.

На окрему увагу заслуговує доробок ще двох національних університетів – Львівського ім. І.Франка та Прикарпатського ім. В.Стефаника, які в першому випадку уособлюють збереження й поглиблення наукової традиції з вивчення політичної історії Галичини ХХ ст., а в другому – динамічне нарощування потенціалу досліджень, пов'язаних із цією проблематикою. Львівські історики старшої генерації, передаючи свій досвід молодшим колегам, продовжують плідну роботу над вивченням суспільно-політичної історії Галичини першої чверті ХХ ст., пропонують історіографічні розробки з окресленої тематики (С.Макарчук, І.Васюта, Л.Зашкільняк, К.Кондратюк, М.Мудрий, О.Павлишин, О.Сухий та ін.). Дедалі помітнішим неординарним явищем наукового життя України стає існуючий при Львівському університеті Інститут історичних досліджень, який під проводом Я.Грицака розробляє концепцію модерної історії України¹⁰, чому слугує друкований орган – “Україна модерна”.

Схожі тенденції простежуються в середовищі істориків Прикарпатського університету (М.Геник, О.Жерноклеєв, О.Карпенко, А.Королько, М.Кугутяк, В.Марчук, І.Монолатій, І.Райківський, Б.Савчук, В.Великочий та ін.), які за останнє десятиріччя представили помітний науковий здобуток з історії ЗУНР, суспільно-політичних рухів Галичини, а також у галузях археології, регіоналістики тощо.

Потрібно відзначити продуктивну діяльність із формування наукових кадрів і розвитку воєнно-історичних студій Львівського військового інституту імені гетьмана П.Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”, який зі своїм “Військово-науковим вісником” посідає помітне місце у формуванні військової історичної науки в Україні.

Слід мати на увазі, що, крім названих установ й осередків, значна частина вчених працює в інших столичних та регіональних наукових і навчальних закладах. Поряд з істориками вагомий внесок у вивчення комплексу проблем, пов'язаних з історією ЗУНР, роблять фахівці з інших галузей знань – правознавці, політологи, культурологи, соціологи, педагоги, географи та ін.

Першою визначальною й прикметною, на наш погляд, рисою сучасної української історіографії ЗУНР є та, що зміна поколінь у дослідженні цієї теми, як і, наприклад, Галичини воєнно-революційного періоду, відбулася в неконфронтаційному органічному руслі, що забезпечує спадковість і поступальність історіографічного процесу. Провідну роль у відновленні досліджень з історії ЗУНР відігравали представники старшої генерації, які одностайно сприйняли нову державницьку парадигму, позбавляючись при цьому інерційного мислення. З кінця 1990-х років посилюється роль в її вивченні молодих науковців, чиє становлення почалося за часів “перебудови”, чимало з них здобули освіту за кордоном. Не “зраджуючи”, як і їхні старші колеги, засади позитивізму, вони активніше орієнтуються на західну методологію, намагаючись пристосувати її теоретико-методологічні принципи до вивчення української історії. Схожі процеси супроводжували розвиток досліджень з історії суспільно-політичного руху Галичини за доби Першої світової війни, однак у цьому випадку молоді науковці активніше долучилися до розробки цієї теми.

Наприкінці 1980-х – у першій половині 1990-х років процес ліквідації “білих плям” історії розгортався на основі як емпіричного матеріалу, так і позитивістсько-романтичних схем, що утвердилися в нерадянській історичній, історико-мемуарній, історико-публіцистичній літературі 1920–1960-х рр. Саме вони швидко заповнювали “зненацька” утворену “методологічну лакуну”. Таким чином, уже національно зорієнтована (україноцентрична) історіографія, з одного боку, стала слугувати ідеологічним засобом легітимізації нового державно-політичного режиму, а з іншого, – відокремлювала Україну від європейського контексту. Безпрограшна перспектива творення нової (чи то пак, “старої”) державницької історичної парадигми виявилася до вподоби як старшій, так і молодшій генерації істориків. Одним з її наслідків став “дисертаційний бум”: третина із загальної кількості захищених в Україні в 1993–2002 рр. докторських (192) і кандидатських (1 243) робіт припадала на історичні спеціальності¹¹. Тоді ж утвердилася практика спрощеного визначення “методологічної основи” досліджень, яка схематично зумовлювалася набором трафаретних фраз про додержання “засад історизму”, “об’єктивності” і т. ін.

Упродовж 1990-х рр. дослідження комплексу проблем, пов’язаних з історією ЗУНР, відбувалося в руслі процесу, який Г.Касьянов назвав “націоналізацією” історії. Він відповідав основним канонам окресленої вченим нормативної історіографії, зокрема таким, як повернення “еміграційних” істориків, “інтелектуальна репатріація західних учених українського походження” та ін.¹² Таким чином, якщо безумовним лідером для канонізації загальної схеми української історії став М.Грушевський, то при висвітленні, як у нашому випадку, історії Галичини 1918–1923 рр. роль основного “канону” виконували праці й спогади Д.Дорошенка, так що покликання на них стали мало не “обов’язковою” нормою для сучасних дослідників, навіть попри те, що до їхнього висвітлення визначний історик підходив крізь призму власних переживань. Схожу роль в осмисленні польсько-українських відносин, діяльності січового стрілецтва, Української галицької армії та різних аспектів історії ЗУНР відігравали праці І.Лисяка-Рудницького, В.Кучабського, С.Ріпецького, Л.Шанковського, С.Ярославина (І.Сохоцького) та інших “реабілітованих” істориків і класиків української суспільної думки.

Таким чином, намагаючись з’ясувати причинно-наслідкові зв’язки, розкрити сутність суспільних процесів і явищ, історики воліли дотримуватись (у кращому випадку – “доповнювати”) усталених традиційних схем, аніж удаватися до їхнього перегляду, наражаючись на можливі несприйняття й критику з боку колег по цеху. Традиції романтизму з визначенням українців як головного суб’єкта своєї національної історії через сторіччя трансформувалися в етно[україно]центризм з ідеєю ексклюзивності “української історії”. Зрештою, викривальний характер праць поступово змінила їхня просвітницько-популяризаторська спрямованість, національно-патріотичний пафос ставав нормою й визначальною оціночною характеристикою, приховуючи методологічну недосконалість.

Українські та зарубіжні вчені докладно розкрили суть і складові такого явища, як “національний історичний міф”¹³, що дозволяє говорити про присутність цього канону в історіографії досліджуваної теми, яка, до того ж, набула виразного регіонального забарвлення. Це, наприклад, проявляється у формуванні образу “зовнішнього ворога”, що став зручним аргу-

ментом для пояснення причин поразки визвольної боротьби та представлення українства, зокрема галичан, у вигляді незаслужено покривдженої нації. Апологія ролі Галичини в українській історії з виразним наголосом на її націєтворчому потенціалі та винятковій ролі в генеруванні етнокультурної ідентичності слугувала вагомим мотивом плекання ідеї “галицького п’ємонтизму”.

Другою, вважаємо, характерною ознакою сучасної національної історіографії ЗУНР є присутність у ній двох груп науковців (але не “наукових напрямів”, як їх подекуди номінують). Представники першої, яких часто називають “традиціоналістами”, обстоюють власне традиційні підходи й класичну лінійну схему українського історичного процесу. Другу (“модерністів”, “ревізіоністів”), передусім, уособлюють відома київська дослідниця Н.Яковенко та львівський учений Я.Грицак. Згуртування й інституціоналізація останньої відбуваються навколо таких наукових і дослідницьких проектів, як “Критика”, “Модерна історія”, “Український гуманітарний огляд”, “І”, “Дух і літера” та ін. Це середовище прагне переосмислити українську історію, передовсім, на основі західних теоретико-методологічних й історіософських концептів, його власне “інтелектуальне обличчя”, вважаємо, лише починає вимальовуватися. Між цими групами точиться відкрита чи завуальована полеміка, однак поки що рано говорити про її цілеспрямований і предметно-структурований характер. При цьому простежуються більш чи менш виразні обриси в підходах і трактуваннях як конкретно-історичних, так і концептуально важливих проблем історії Галичини 1914–1919 рр., що засвідчують розробки Я.Грицака, О.Павлишина та ін.

Урешті, за сучасної методологічної “невизначеності” такий поділ окреслюється доволі умовно. Відносити до “традиціоналістів” більшість сучасних українських істориків, тим паче представників молодшої генерації, можна з певними застереженнями: хоч їхні історієписання будуються за класичною лінійною схемою державотворення, у них активно “вплітаються” (інша справа – штучно чи органічно) модерні західні теоретичні й термінологічні взірці. Це, своєю чергою, посилює притаманну вітчизняній історичній продукції кінця ХХ – початку ХХІ ст. термінологічну плутанину, коли в одні й ті ж поняття вкладається різний зміст.

Загалом у 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. українська історіографія, зокрема й стосовно нашої теми, продовжувала, вважаємо, еволюціонувати в руслі романтичних і позитивістських ідей. Більшість істориків і надалі вірять, що, завдяки поліпшенню фахового інструментарію, передусім розширенню та вдосконаленню методів критики історичних джерел, можна досягти бажаної “об’єктивності” у вивченні та відображенні процесів і явищ, що становлять зміст наукового дослідження.

У сучасній вітчизняній історіографії доволі легко відбулася зміна парадигми “радянської” на “національну”. На початковій стадії цього процесу остання будувалася на постулатах західноукраїнської й емігрантсько-діаспорної історіографічних традицій 1920–1960-х рр., що виразно проявилось й у трактуванні історії Галичини першої чверті ХХ ст. Згідно з влучним зауваженням Г.Касьянова, якщо раніше українська історія виглядала як невпинний лінійний процес класової боротьби, то тепер її пишуть як лінійний процес становлення нації чи державності, але в річищі тієї ж телеології¹⁴.

Після позитивістсько-романтичного написання історії задля повернення “правди про минуле” історики знову актуалізували проблему необхідності оновлення методологічних підходів і засад української історичної науки (В.Смолій, О.Реєнт, Я.Калакура, Л.Зашкільняк, Г.Касьянов, Я.Грицак, Н.Яковенко, В.Потульницький, І.Колесник, Л.Таран та ін.). Посилилися намагання розв’язати цю проблему, зокрема й щодо поліпшення методики обробки джерельного матеріалу, за рахунок напрацювань інших гуманітарних і точних наук. Усе це відповідним чином позначалося на рівні й характері досліджень з регіоналістики, які стали одним з перспективних напрямів розвитку сучасної української історіографії.

Перспективною виглядає розробка квантативної методики історичних досліджень, зокрема кліометрики, що відкриває нові можливості джерелознавчого аналізу¹⁵. До речі, вона вже довгий час успішно застосовується на Заході, однак коло її послідовників в Україні залишається вузьким. Це стосується й запропонованої І.Колесник моделі нової культурно-інтелектуальної історії, що позиціонує себе між внутрішньою й зовнішньою історією ідей, змістом і

формою, автором і дослідником тексту¹⁶. Будучи прихильницею культурно-антропологічної історії, дослідниця наголошує на антропоцентризмі української історіографії, яка з XIX ст. тісно пов'язується з ментальними структурами суспільства¹⁷.

До пошуку нових методологічних орієнтирів долучаються представники інших гуманітарних наук – філософи, правознавці, культурологи, соціологи, психологи. Їхні наукові розробки здебільшого ведуться в руслі модерністських і постмодерністських викликів та побутуючих у західній науці науково-теоретичних конструктів, наближених до психоісторії, соціальної історії тощо. Привертають увагу перші оригінальні спроби застосування методології порівняльного аналізу для вивчення українського національного руху в контексті визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи¹⁸, які засвідчили потребу розвитку компаративістських досліджень.

Таким чином, відмінною рисою української історіографії історії ЗУНР стало те, що до кінця 1980-х років на процес їхнього осмислення суттєво вплинули не стільки теоретико-методологічні пошуки, у яких пануючою засадою залишався позитивізм, скільки обставини ідейно-політичного характеру, які, передусім, і спонукали до дискурсу навколо різних наукових проблем. При цьому безоглядно пануючою парадигмою залишався україноцентризм, який виріс із романтичної історіографії попередньої доби й адаптувався до нових віянь часу та суспільних викликів. На тлі дискурсу про “кризові явища” у сучасній вітчизняній історіографії в її межах зроблено якісно новий поступ вивчення всього комплексу проблем, пов'язаних із нашою темою. Долаючи стереотипи й інертність впливів попередніх періодів, сучасні історики пропонують нові методологічні підходи й теоретичні моделі інтерпретації емпіричного матеріалу та прагнуть, опираючись на традиції української історіографії та постмодерністські виклики західної історичної науки, переосмислити складний і суперечливий феномен суспільно-політичних процесів у Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр.

Характеризуючи персональні напрацювання українських учених у вивченні історії ЗУНР кінця XX століття – перших десятиліть століття XXI, зауважимо, що головні здобутки в розробці зазначеної теми, на нашу думку, належать історикам західноукраїнського регіону. З-поміж них пальму першості слід, вважаємо, розділити між двома центрами. До першого з них віднесемо науковців Львова (Я.Грицак, В.Ковальчук, О.Красівський, П.Лепісевич, М.Литвин, С.Макарчук, О.Павлишин, І.Патер, В.Расевич, Ю.Сливка, О.Сухий та ін.), де сформувалися глибокі традиції вивчення історії Галичини першої половини XX ст. Ці вчені мають кращий доступ до основного джерельного масиву, а також широкі зв'язки з європейськими колегами, що стимулює дослідницький процес. До другого слід віднести науковців Івано-Франківська (С.Адамович, В.Великочий, Н.Винник, С.Дерев'янка, О.Карпенко, О.Жерноклеєв, В.Марчук, Л.Костючок, М.Кугутяк, І.Любчик, І.Райківський, М.Міщук, Б.Савчук та ін.). Вони, зокрема, здійснили помітний поступ у вивченні суспільно-політичного руху в Галичині в другій половині XIX – першій третині XX ст.

Окремо слід виділити археографічну роботу колективу під керівництвом покійного нині, світлої пам'яті доктора історичних наук, професора Олександра Карпенка. Мова йде про публікацію унікального 5-томника у 8-ми книгах документів і матеріалів до історії ЗУНР, остання з яких готова побачити світ ще цього річ.

Чимало важливих для нашої теми розробок запропонували науковці Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича (О.Добржанський, В.Ботушанський, В.Карпо, А.Коцур, С.Попик, В.Фісанов та ін.), які національно-політичні процеси в Галичині та Буковині досліджують переважно в спільному історичному контексті.

Дедалі помітніший вплив на історіографію національно-політичного руху доби визвольних змагань справляють теоретичні розробки в галузях політології, партології, соціології, виконані на міждисциплінарному рівні¹⁹.

Сучасна історична наука, переосмислюючи на нових науково-методологічних засадах творчі надбання учасників Української революції й українського зарубіжжя, опираючись на значну джерельну базу, усе ж вийшла на новий рівень осмислення місця й ролі ЗУНР, різних аспектів її діяльності. Характерною для неї сьогодні є наявність так званого “історіографічного маятника”.

Маємо на увазі те, що в ній фактично зберігаються так звані “проуенерівський” і “прозунрівський” “струмені” і підходи. Такий стан справ зумовлюється, вважаємо, насамперед тематичною спрямованістю наукових праць: досліджуючи суспільно-політичні процеси в Наддніпрянщині чи Галичині, автори зосереджуються на вивченні історіографічних й історичних джерел відповідного спрямування. Таким чином, вони починають мислити у “відповідному” “проуенерівському” чи “прозунрівському” ключі, що, з одного боку, нерідко призводить до ідеалізації одних (власне досліджуваних) процесів та явищ й упередженого висвітлення подій, які відбувалися в іншому – “протилежному” – таборі чи навпаки.

Ця тенденція тією чи іншою мірою властива більшості сучасних праць з історії УНР і ЗУНР. Граничні межі такого “історіографічного маятника” часто сягають полярних точок, коливаючись від категоричного виправдання дій очільників наддніпрянських державницьких формацій до абсолютизації правильності дій західноукраїнських політичних провідників. Ця односторонність оцінок виразніше простежується в спеціальних дослідженнях з історії цих двох регіонів, тоді як у працях узагальнюючого характеру, де їхній розвиток висвітлюється паралельно, полярність трактувань дещо згасає.

Сама по собі наявність різних, аж до протилежних, оцінок діяльності УНР і ЗУНР насправді не є новою. Радше вона продовжує традицію протистояння між представниками цих кіл, що були учасниками й свідками подій і висвітлювали свої позиції в працях мемуарного характеру. Тут слід акцентувати увагу на тому, що, стаючи на бік “проуенерівців” чи “прозунрівців”, сучасні вчені все більше вдаються до компаративістських досліджень, присвячених розгортанню українського національного руху в Галичині та Наддніпрянщині. Не занурюючись у дискусію навколо цієї проблеми, звернемо увагу на думку М.Кугутяка й О.Рафальського, які, узагальнивши здобутки української суспільної думки й історіографії із цього питання, показали, що українці обох регіонів жили та збагачували одні одних, формуючи як те “загальне”, що становило основу для єднання, так і те “відмінне”, що гальмувало й перешкоджало його досягненню²⁰.

У центрі уваги української історіографії історії ЗУНР продовжує залишатися феномен соборності. Порівняно новий методологічний підхід до вивчення цього феномену представляє його висвітлення на рівні історії повсякденності. Нові грані осмислення контактів на “побутовому” рівні віднаходимо в історико-мемуарних працях, зокрема, між галичанами, що опинилися в російському полоні, і місцевими українцями, з одного боку²¹, та стосунки українських вояків російської армії з місцевим населенням під час окупації Галичини – з іншого²². Говорячи про це явище, навіть досвідчений публіцист й історик В.Дорошенко не без пафосу відзначає, що такі контакти викликали “непереможне бажання” західноукраїнської людності злучитися зі східними братами у своїй власній державі²³.

Не без впливу такої літератури відповідні погляди утверджуються і в сучасних наукових дослідженнях. Деталізуючи розгляд “масових контактів” східних і галицьких українців на прикладі численних джерел, зокрема й прозових творів, О.Рубльов у своїй ґрунтовній монографії доводить, що через фронтіві чи позафронтіві стосунки між ними налагоджувався діалог, так що весь народ плекав надію на соборну Україну²⁴. Такі твердження потребують, вважаємо, більшої аргументації задля доведення, що “соборницькі переконання” сформувалися на рівні масової свідомості вже в період Першої світової війни.

Перспективними й новаторськими виглядають компаративістські дослідження державотворчих процесів у Наддніпрянщині та Галичині, які де в чому можна розглядати як продовження і поглиблення порівняльних студій про динаміку й паралельність розгортання в них національного руху та пов’язаних з ними наукових дискурсів. У такому контексті Є.Хлюпін спробував визначити етапи уніфікації політичних систем УНР і ЗУНР. Порівнявши еволюцію їхніх головних складників, автор дійшов висновку, що становлення державних структур ЗУНР хронологічно випереджало формування політичної системи УНР. На його думку, саме відсутність загальнонаціональної партійно-політичної системи та спільного інституту лідерства стала на заваді об’єднанню двох республік в унітарну державу²⁵.

На середину третього десятиліття української незалежності в національній історіографії, можемо стверджувати, сформувався окремий дослідницький напрям – “зунрознавство”,

представлений масивом наукової та іншої літератури. Його наріжною парадигмою є трактування історії ЗУНР як невід'ємної органічної складової українських визвольних змагань ХХ ст. та Української революції 1917–1921 рр. Процес її осмислення відзначається тяглістю, подекуди інертністю: викладені за міжвоєнного періоду учасниками тих подій погляди й оціночні характеристики продовжують домінувати в сучасній історіографії, яка не завжди зважає на їхню ідейну заангажованість і суб'єктивізм. Це проявляється в збереженні в ній уже згаданих “прозунрівського” і “проуенерівського” струменів, які пропонують відмінні оціночні характеристики не лише окремих “другорядних”, але й принципових концептуальних проблем історії ЗУНР, що знаходить відображення в регіональних студіях, у спеціальних узагальнюючих дослідженнях з історії Української революції й історичних синтезах.

Контроверсійність і різний ступінь наукової розробки притаманні окремим аспектам історіографії ЗУНР. Зберігається становище, коли дослідники детально розкривають зовнішній, формальний бік процесів державотворення, тоді як реальним механізмам і наслідкам їхнього функціонування приділяється значно менша увага. Опираючись на нові методологічні засади, учені помітно просунулися у висвітленні функціонування вищої і середньої ланок керівних органів ЗУНР, тож у тривалій полеміці про її людський ресурс починає переважати позиція, згідно з якою це державне утворення мало достатній інтелектуально-організаційний потенціал, тому не було вагомих внутрішніх причин для поразки західноукраїнської республіки. Позитивними явищами стали наукові дискусії та реалізація спільних проєктів польських й українських істориків, які спонукають до пошуків нових напрямів досліджень і сприйняття науково-методологічних новацій.

Аналіз базових наукових надбань національної історіографії дозволяє окреслити кілька концептуальних проблем і визначити перспективи подальшого вивчення важливих питань конкретно-історичного характеру щодо історії ЗУНР.

Суспільно-політичні процеси в Галичині 1914–1919 рр. загалом знайшли достатньо повне відображення в українській історіографії. Про це свідчить той факт, що з 2006 до 2011 рр. було захищено 173 докторські й кандидатські дисертації з історії української революції²⁶, однак рівень і глибина дослідженості окремих процесів та явищ, що становлять їхній зміст, не завжди відповідають потребам і викликам сучасної вітчизняної і західної науки. Причини цього вбачаємо в інертності творчої діяльності істориків та їхній недостатній обізнаності із сучасними теоретико-методологічними розробками, новаціями.

По-перше. Українська історіографія сьогодні головно залишається наскрізь позитивістською, тому, розробляючи конкретну наукову проблему, історик убачає своїм першочерговим завданням зібрати якнайбільше нових джерел, маловідомих фактів, які за традицією викладаються в проблемно-хронологічному порядку. За таких обставин уся аналітика часто обмежується прикінцевими висновками.

По-друге. Україноцентризм і національно-патріотична глорифікація минувшини залишаються визначальними принципами оцінювання і характеристики суспільних процесів та явищ. Аналізуючи літературу, присвячену окремим аспектам нашої теми, повсякчас зустрічаємося з тим, що науковці не пропонують нових – власних, одержаних на основі ними ж проаналізованого емпіричного матеріалу, оціночних характеристик суті, значущості, ролі, впливів, наслідків певних історичних подій, явищ, персоналій тощо, а воліють покликатися на думки й погляди попередників, передусім, істориків-мемуаристів, які з відомих причин відзначаються суб'єктивізмом, а нерідко й суперечать засадам історизму.

По-третє. Цікаві сюжети та подекуди якісно новий рівень історичних знань й уявлень про різні аспекти суспільно-політичних процесів у Галичині пропонують дослідники, висвітлюючи їх з позицій мікроісторії, історії повсякденності, психоісторії та інших “нетрадиційних” для вітчизняної історіографії методологічних підходів, які активно використовуються західною наукою. Поряд із цим чимало потенційних можливостей має використання її науково-теоретичних розробок у галузях військової, соціальної, економічної, політичної (інституціональної) історії тощо.

По-четверте. Комплексне, глибоке осмислення історії ЗУНР, як, зрештою, і багатьох інших фундаментальних проблем історії України та її окремих регіонів, неможливе без з'ясу-

вання їхньої поліетнічної сутності. Це ж стосується і розуміння альтернативності історичного процесу, що вимагає від дослідників урахування як усієї сукупності чинників, що зумовлювали ті чи інші вияви суспільного життя, так і різних (відмінних, полярних) думок і поглядів самих дослідників – мемуаристів, професійних істориків та ін.

Досягнутий рівень знань зумовлює потребу й перспективність спеціальної комплексної розробки наукових проблем історії Галичини воєнно-революційного періоду 1914–1919 рр., складовою яких безпосередньо є також історія ЗУНР. Вона, на нашу думку, є органічною ланкою не лише революційних процесів у краї, Української революції 1917–1920 (1923) рр., а й органічною зав'язю, що сполучає українське суспільство до й після Першої світової війни. При цьому маємо на увазі не стільки суспільство галицьке, скільки загальнонаціональне українське, складовою якого галицьке стає саме після етапу ЗУНР, соборницьких дій УНР і ЗУНР 1919 року.

Перед сучасною українською історіографією щодо вивчення історії ЗУНР, вважаємо, стоять сьогодні такі завдання, як короткотермінового, так і довгострокового характеру:

- всеохоплююче вивчення партійно-політичних трансформацій сприятиме розширенню уявлень про становище, діяльність, видозміни всіх (а не лише окремих) діючих у краї партійних угруповань та різного роду політичних і громадських інституцій;

- спеціальне дослідження соціально-економічного становища краю стимулюватиме формування цілісних уявлень про цю визначальну сферу історичного розвитку, чого не можна досягнути, розглядаючи її як “складову” чи “наслідок” певних національно-політичних та інших суспільних процесів;

- на окреме вивчення та компаративістський аналіз заслуговує життєдіяльність усіх етнічних спільнот краю за переломної історичної доби;

- слід визнати доцільним висвітлення сукупності всіх складових культурно-освітнього й мистецького становища та розвитку Галичини зазначеного періоду, що сприятиме з'ясуванню його місця і значення в історії культури України;

- вивчення церковно-релігійного розвитку Галичини зазначеного періоду як самостійної дослідницької проблеми має відтворити всю унікальність цього визначного явища в історії духовного життя України та всієї Європи.

1. Величенко С. Перебудова та минуле неросійських народів / С. Величенко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 96–105; Кульчицький С. Українська історія як знаряддя легітимізації пострадянського політичного устрою наприкінці 80-х років / С. Кульчицький // Історія та історіографія в Європі. – 2004. – Вип. 3. – С. 101–106; Орлов И. Современная российская историография: смена научной парадигмы? / И. Орлов // Харківський історіографічний збірник. – К. : Вид-во НУА, 2006. – С. 15–21; Тарасов В. В. Роль публіцистики у вивченні “білих плям” української історії. 1989–1991 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни” / В. В. Тарасов. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.
2. Тарасов В. В. Роль публіцистики у вивченні “білих плям” української історії. 1989–1991 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни” / В. В. Тарасов. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 15.
3. Газетно-журнальна публіцистика 1989–1991 рр. як історичне та історіографічне джерело в проблематиці “білих плям” вітчизняної історії : науково-допоміжний бібліогр. покажчик / упоряд. В. В. Тарасов. – Х. : Курсор, 2007. – 274 с.
4. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: десятиліття змін / Я. Грицак // Україна модерна. – К. ; Львів : Критика, 2005. – Ч. 9. – С. 43–67; Ісаєвич Я. Українська історична наука: організаційна структура і міжнародні контакти / Я. Ісаєвич // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми : [кол. монографія / за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 7–23; Кравченко С. Чи має Україна істориків? / С. Кравченко // Критика. – 2001. – № 4. – С. 18–19.
5. Бібліографія основних видань Інституту історії НАН України 1936–2001 / уклад. : І. С. Азарх, Л. Я. Муха ; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 2002. – 256 с.; Реєнт О. П. Видання Інституту історії України НАНУ / О. П. Реєнт, О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 55–76; Реєнт О. П. Огляд видань Інституту історії НАН України за останнє 10-річчя / О. П. Реєнт, О. Є. Лисенко // Історичні зошити. – К., 1997. – 110 с.

6. Калина В. Українсько-польська війна / В. Калина // Українська Галицька Армія : матеріали до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. – С. 391–423.
7. Седляр О. В. Громадсько-політична діяльність Андрія Чайковського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. В. Седляр. – Львів, 2005. – 19 с.
8. Бібліографія праць співробітників інституту 1991–2001 рр. / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень / голов. ред. І. Ф. Курас. – К., 2002. – 144 с.
9. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України. Бібліографія праць наукових співробітників. 1990–2001 / відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2001. – 444 с.; Ісаєвич Я. Д. Сторінки історії. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ / Я. Д. Ісаєвич // Український історичний журнал. – 2002. – № 4. – С. 3–25; Петегирич В. М. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України / В. М. Петегирич // Енциклопедія історії України : у 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 500–501.
10. Грицак Я. Інавгураційна доповідь на відкритті Інституту історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка (29 січня 1993 р.) / Я. Грицак // Україна модерна. – Львів, 1996. – С. 9–15.
11. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світової історіографічного процесу і сучасна українська історична наука / Л. Зашкільняк // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : [кол. монографія / за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 45.
12. Касьянов Г. “Націоналізація” історії: нормативна історіографія, канон та їхні суперники (Україна 1990-х) / Г. Касьянов // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми : [кол. монографія / за ред. Л. Зашкільняка]. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 57–73.
13. Там само. – С. 65–66.
14. Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія / Г. Касьянов // Критика. – 2002. – Ч. 4. – С. 18–20.
15. Підгаєцький В. В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ століття : навч. посіб. для іст. ф-тів ун-тів / В. В. Підгаєцький. – Дніпропетровськ, 2001. – 391 с.
16. Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози / І. Колесник // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології : матеріали Всеукр. наук.-методол. семінару (Київ, 17 черв. 2004 р.). – К. : Ін-т іст. України НАН України, 2005. – С. 22–35; Колесник І. І. Українська історіографія (ХVІІІ – початок ХХ століття) / І. І. Колесник. – К. : Генеза, 2000. – С. 32–35.
17. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальностей / І. І. Колесник // Український історичний журнал. – 2002. – № 1. – С. 26–37.
18. Винарчук Т. В. Український національний рух в контексті визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи (кін. ХІХ ст. – 1920 рр.): компаративний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Т. В. Винарчук. – Запоріжжя, 2003. – 18 с.
19. Калмакан І. Виникнення та еволюція національної системи в Україні в ХХ столітті : дослідження / І. Калмакан, О. Бриндак. – Одеса, 1997. – 191 с.; Українська державність у ХХ столітті : історико-політологічний аналіз / кер. авт. кол. О. Дергачов. – К. : Політична думка, 1996. – 223 с.; Шевчук В. П. Історія української державності : курс лекцій / В. П. Шевчук, М. Г. Тарасенко. – К. : Либідь, 1999. – 478 с.
20. Кульчицький С. Періодизація вітчизняної історії / С. Кульчицький // Студії з архівної справи та документознавства. – 1998. – Т. 3. – С. 53–57.
21. Іванина Н. Залізні роки. Спомини 1914–1922 / Н. Іванина [передм. Є. Яворівського]. – Львів : Вид. І. Тиктора, 1937. – 132 с.; Мисак Н. Ф. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни (1904–1914 рр.) / Н. Ф. Мисак // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 191–203; Степанів О. Спогади з російського полону / О. Степанів // Україна: наука і культура. – 1994. – Вип. 28. – С. 20–22.
22. Вислоцький І. Спомини розвідника з часів Першої світової війни / І. Вислоцький ; [упоряд. О. Вислоцька-Третяк]. – Львів : Галицька видав. спілка, 2007. – 228 с.; Кобець О. (Олексій Варава). Записки полоненого. Пригоди і враження учасника Першої світової війни / О. Кобець. – Мюнхен, 1959. – 335 с.
23. Дорошенко В. Київ і Львів (Про єдність українських земель та зв’язки і зносини між ними від прадавнини до нашого часу) / В. Дорошенко // Наш Львів : ювіл. зб. 1252–1952. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1953. – С. 16–30.
24. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К. : Ін-т іст. України НАН України, 2004. – 648 с.
25. Хлюпін Є. Перші контакти урядів ЗУНР і УНР / Є. Хлюпін // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 237–239.

- ²⁶. Корольов Г. Дисертації з проблем історії Української революції, захищені у 2006–2011 роках / Г. Корольов // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. – 2011. – № 11. – С. 409–429.

В статье делается попытка анализа и оценки современной украинской историографией наработок в изучении истории Западно-Украинской Народной Республики (конец 80-х гг. XX в. – середина второго десятилетия XXI в.). Прослежено видоизменение в подходах, методологии, парадигмах при освещении разнообразных процессов, имевших место как в ЗУНР, так и в Украине во время Революции 1917–1921 гг. Выделены достижения национальной историографии, очерчены возможные пути развития отечественного историописания в ракурсе очерченной проблемы.

Ключевые слова: Западно-Украинская Народная Республика, историография, историографические парадигмы, методология, историческая школа, историографическое направление.

The attempt to analyze the history of the Western-Ukrainian People's Republic (WUPR) (late 80 of the 20th century – the middle of the second decade of the 21st century) by the modern Ukrainian historiography is made in this article. The modification of approaches, methodology and paradigms in the coverage of the various processes that have taken place both in WUPR and in Ukraine during the Revolution of 1917–1921 are examined. The author determined the achievements of the national historiography, outlined the possible ways of domestic writing history development in the definite problem.

Keywords: Western-Ukrainian People Republic (WUPR), historiography, historiographical paradigm, methodology, historical school, historiographical direction.

УДК 323.15(477)

Микола ЛИТВИН

ПРОГРАМА ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ДОКУМЕНТИ Й МАТЕРІАЛИ ЕМІГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Проаналізовано документи й матеріали еміграційного уряду Є.Петрушевича щодо засад формування державно-політичної системи Західно-Української Народної Республіки, зокрема, удосконалення її внутрішньої політики.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, еміграційний уряд, державно-політична система, соборність.

Після поразки Української національно-демократичної революції в середовищі українського політикуму не було вироблено чіткої програми державно-політичного відродження України, бракувало також консолідації серед військово-політичної еміграції УНР, Української держави П.Скоропадського, ЗУНР, Кубанської Народної Республіки. Саме в такий непростий час, усередині 1920 р., галицький еміграційний уряд Є.Петрушевича розпочав розробку нової зовнішньополітичної стратегії та програми внутрішньої соціально-політичної розбудови ЗУНР (Галицької республіки).

Важливі правно-політичні документи уряду підготував член Української Національної Ради ЗУНР, відомий учений-конституціоналіст С.Дністрянський, який на той час мешкав у Празі¹. Зокрема, 1920 р. він запропонував галицькому керівництву “Проект Конституції Західно-Української Народної Республіки”, який складався з трьох глав: “Держава і право”, “Державна влада”, “Право народів на самовизначення”. Перша глава містила три розділи: “Правова держава”, “Людські та громадські права”, “Права народу”. Друга глава складалася з розділів: “Основи державної влади”, “Організація народної волі”, “Виконання народної волі”. Третя глава проекту Конституції не структурована. Указаний проект закладав основи конституційного ладу реорганізованої ЗУНР, яка мала стати правовою, самостійною, демократичною і